ماتس ئێک کۆریۆگراف و ڕیژیسۆر... جولییێت و ڕۆمیۆ

د. فازڵ جاف

هەفتەی ڕابووردوو کە بالێی «جولییێت و ڕۆمیۆ» بە کۆریۆگرافیای ڕیژیسۆر و کۆریۆگرافی لێهاتووی سوید «ماتس ئێک» لە ئۆپرای شاهانەی شاری ستۆکهۆڵم نمایش کرا، ڕەخنەگرەکان لەسەر ئەوە کۆک بوون کە: ماتس ئێک بۆ جارێکی تر توانی سەرکەوتووانە ژیانی مۆدێرن و هاوچەرخ بخاتەوە بەر ئەو سەرگوزشتە کۆنەی شەکسپیر.

ماتس ئێک یەکێکە لە ڕیژیسۆر و کۆریۆگرافە هەرە بەتواناییەکانی وڵاتی سوید، بگرە کار و ناوبانگی وڵاتی سویدی بەزاندووە و پەلی بۆ زۆربەی وڵاتانی ئەورووپا هاویشتووە کە نمایشەکانی چ بە سەردان و چ وەک کۆریۆگراف و ڕیژیسۆری میوان لەو وڵاتانەدا نمایش دەکات.

شانۆ و سەما... دوو مانی هونەری

ئەوەی ماتس ئێک لە زۆرینەی ڕیژیسۆرانی شانۆ جودا دەکاتەوە، کارامەیی و وەستایەتییەتی لە هەردوو بواردا: شانۆی دراماتێکی و شانۆی سەما و بالێ، ئەمەش بۆ ئەو ڕاستییە دەگەڕێتەوە کە ماتس ئێک بەر لە هەموو شتێک خۆی سەماکەر و کۆریۆگرافە، هاوکات شانۆکار و دەرهێنەری شانۆشە، لە هەردوو هونەرەکەدا، سەما و شانۆ، هەر لە منداڵییەوە، چ بە ڕاهێنان و چ بە خوێندنی ئەکادیمی، لەسەر بناغەی پیشەمەندی گەشەی بە توانایی هونەری خۆی داوە.

ماتس ئێک وەکوو ڕیژیسۆرێکی پلە یەک، لە شانۆی نەتەوەیی «شانۆی شاهانە»ی سوێد کار دەکات، نمایشەکانی چ لە ڕووی هونەرییەوە و چ لەسەر ئاستی بینەراندا، نەک تەنیا لە سوێد، بگرە لە زۆربەی وڵاتانی ئەورووپاییدا زۆر سەرکەوتوو و بە برەون. ئێستا و لەکاتی نووسینی ئەم بابەتە، شانۆنامەی «سۆناتای تارمایی» ئاوگست ستریندبێرگ، کە بەرهەمی شانۆی شاهانەی ستۆکهۆڵمە «دراماتن» بە ڕیژیسۆریی ئێکس لە پۆڵۆنیا نمایش دەکرێت.

کەسێک بە وردی سەرنجی نمایشە شانۆییەکانی بدات «دۆن جوان/ مۆلییر، بازرگانی ڤینیسیا/ شەکسپیر، خەونەنمایشێک/ مۆسیقای تارمایی/

ستریندبێرگ» توانایی و دەستڕەنگینی و کارامەیی ئەم دەرهێنەرەی چ وەک ڕێژیسۆری درامی، چ وەک کۆریۆگراف نیشان دەدات. هیچ نمایشێکی، کە سەرجەمیان تێکستی کلاسیک و شانۆنامەی بە ناوبانگی ئەدەبیاتی شانۆن، لە زمانی سەما و تابلۆی کۆریۆگرافی و جووڵەی بە ڕیتم و میزانسێنی تابلۆئاسا، چ بە سۆلۆ و چ بە گرووپ بە دەر نییە. هەموو ئەم تەکنیک و تایبەتمەندییە لە توانایی کۆریۆگرافی ماتس ئێک-ەوە سەرچاوە دەگرێت. سەما و جووڵە نەبزی میزانسێنەکانی ماتس ئێک چ لە نمایشی شانۆی درامیدا و چ لە نمایشی سەما و بالێدا.

بە هەمان شێوە، ماتس ئێک یەکێکە لە کۆریۆگرافە سەرەکییەکانی «ئۆپێرای شاهانە»ی سوێد، هەر لەسەر ئەو شانۆ گەورەیەدا چەندان بەرهەمی کلاسیکی بالێی بە دیدێکی جیاواز و شێوازێکی نوێ پێشکەش کردووە، بۆچوونە نوێیەکانی و ڕوانگەی جیاوازی و ستایلی کەسێتی خۆی لە چەندان بەرهەمی کلاسیکی وەک «گیزێل» و «کارمن» و ئۆپێرای «ئۆرفیوس»دا ڕەنگی داوەتەوە، ئێستاش کە لەم ڕۆژانەدا نوێترین بەرهەمی «ڕۆمیۆ و جولیێت» بە ناوونیشانی «جولیێت و ڕۆمیۆ» نمایش دەکات، بۆ جارێکی دیکە، ئەم دید و تێڕامانە نوێیە دەسەلمێنێت.

دەربارەی «جولیێت و ڕۆمیۆ» دەڵێت: بەردەوام هەوڵ دەدەم، کەم تا زۆر، بتوانم خۆم لەو شتە ڕزگار بکەم کە لە هی ماتس ئێک دەچێت، هەوڵ دەدەم دەروونم بەرانبەر بەو شتەی کە دەنگی تایبەتی بەرهەمەکەیە ئاوەڵا بکەم، خۆم بکەم بە کوێلەی ئەو دەنگە، بەڵام ئەوەندە ئاسان نییە بتوانیت هەموو کاتێک خۆت لە خۆت ڕزگار بکەیت.

ماتس ئێک

مۆسیقای پرۆکۆفێیڤ و چایکۆڤسکی بۆ ڕۆمیۆ و جولیێت

مۆسیقای ئەم بالێیە نوێیە، خۆی لە خۆیدا جێگەی سەرنجە، ماتس ئێک نەیویستووە مۆسیقا بەناوبانگەکەی « پرۆکۆفییێڤ» بۆ بالێی «ڕۆمیۆ و جولیێت» بەکار بهێنێت، لەبری ئەو، ویستی مۆسیقایەکی دیکە بەکار بێنێت.

دەربارەی هەڵبژاردنی مۆسیقاکە دەڵێت:

مۆسیقاکەی پرۆکۆفێیێڤ مۆسیقایەکی نایابە، کێشەکەی من لە گەڵ ئەم مۆسیقایە ئەوە بوو، کە من بە چەند جۆرێک لەگەڵ ئەم مۆسیقایەدا پێشتر سەمام کردووە. ئیدی نەمدەتوانی پێوەندییەکی سەربەخۆ و ڕەهام لە گەڵ ئەم مۆسیقایەدا هەبێت، جگە لەوەش هەستم بەوە دەکرد کە پرۆکۆفێیێڤ زۆر بەتوندی مۆسیقاکەی خۆی بە چیرۆکی شانۆنامەکەوە گرێ دابوو، سەرەڕای ئەوەی مۆسیقاکەی پرۆکۆفێیێڤ دراماکە، دیمەن دوای دیمەن، بەرجەستە دەکات.

ماتس ئێک کۆریۆگراف کوڕی کۆریۆگرافە!

ماتس ئێک کوڕی «بیرگیت کولبێرگ»

خانمە کۆریۆگرافی بە ناوبانگی سویدە، کە دامەزرێنەری قوتابخانەی بالێی کولبێرگە لە ستۆکهۆلم، پاشان ناوبانگی ئەم قوتابخانەیە هەموو جیهانی بالێی گرتەوە. ماتس لە ژێردەستی دایکی فێری یەکەم وانەکانی سەما بوو، پێش ئەوەی ببێت بە کۆریۆگرافێکی پرۆفیسیۆناڵ.

ڕەخنەگران پێیان وایە کە کاریگەری دایکی لە زۆربەی کارەکانیدا بە ئاشکرا دیارە. ئێک کە لە ساڵی ١٩٤٥ لە دایک بووە، هەر لە ساڵی ١٩٧٣وە لە قوتابخانەکەی دایکی سەمای کردووە، لە ساڵی ١٩٨٢ تاکوو ١٩٩٣ بەرپرسیارێتی هونەریی قوتابخانەکەی گرتووەتە دەست، بەڵام ئێک جگە لە پسپۆڕی خۆی لە بواری سەما و کۆریۆگرافیدا، هونەری نواندنی بە شێوەی پسپۆڕێتی خوێندووە، ئەمەش لە کاری ڕیژیسۆری شانۆدا زۆر یارمەتی داوە.

سەما لە ماڵی برناردا ئەلبا

هەر بۆیە نمایشەکانی لە شانۆدا نزیکن لە بالێوە، نمایشەکانی بالێشی لە شانۆوە نزیکن. ئەم بۆچوونە بە ئاشکرا لە نمایشی سەماێامێزی شانۆنامەی «ماڵی برناردا ئەلبا»ی لۆرکادا بەرجەستە کرابوو، لەم نمایشەدا سنووری کۆریۆگرافەر و ڕیژیسۆری شانۆیی بە ڕوونی دەبینرا، کاریگەری هەردوو هونەرەکە و تەکنیک و زمانی هونەریی هەردووکیان لە فۆرمی ئیستێتیکیانەی نایابدا ئاوێتەی یەکدی بووبوون، ئەم نمایشە بوو بە مۆدێلێکی ئەوتۆ، کە «ماڵی برناردا ئەلبا» لە جیهانی سەمادا برەوێکی زۆر پەیدا بکات و چەندان کۆریۆگراف، شانۆنامەکەی لۆرکا بە زمانی سەما و دوور لە ئاخاوتن و تێکستی شانۆنامەکە بەرجەستە بکەن.

بیرگیت کولبێرگ و ڕۆمیۆ و جولیێت

بەر لە ماتس ئێک بیرگیت کولبێرگی دایکی لە تەمەنی گەنجێتیدا بە شێوەیەکی جیاهەڵکەوتوو و مۆدێرن و لەسەر مۆسیقای «پرۆکۆفیێیڤ» کاری کۆریۆگرافی بۆ «ڕۆمیۆ و جۆلیت» کرد و سەرکەوتنی نمایشەکە زۆر دەنگی دایەوە.

ماتس ئێک دەربارەی داهێنانی دایکی لە «ڕۆمیۆ و جولیێت»دا دەڵێت: پێم وایە مۆسیقاکەی دانسقە و سەرکەوتوانە بەکارهێنابوو، ئەوەی کە تازەکردنەوەیە لە بەکارهێنانی مۆسیقاکەدا کاتی خۆی لە سەردەستی بیرگیت کولبێرگ هاتە دی، بۆیە ماتس ئێک پێی وایە تازەکردنەوە و نۆێکردنەوەکەی دایکی لە چوارچێوەی مۆسیقاکەی پرۆکۆفیێیڤ گەیشتە لووتکە و چیدی دووبارە نابێتەوە.

لە کۆتاییدا ئێک گەیشتە ئەو باوەڕەی کە مۆسیقاکەی چایکۆفسکی ئەو شتانەی تێدایە کە ئەو بە دوایاندا دەگەڕێت، تەنانەت ئەگەر بە دوای توندوتیژی و لایەنی ڕەشیش بگەڕێت هەر لە لای چایکۆفسکی دەیدۆزێتەوە. وا باوە کە دەڵێن چایکۆفسکی تەنیا تۆوەکەت ناداتێ، بگرە گوڵێکی تازە پشکوتووت دەداتێ.

ئەوەی جێگەی سەرنجە لە هەڵبژاردنی مۆسیقای (چایکۆفسکی)دا ئەوەیە کە چایکۆفسکی مۆسیقایەکی تایبەتی بە «ڕۆمیۆ و جولیێت» لە چەشنی بالێیەکەی پرۆکۆفیێیڤ دانەناوە، ئەوە کە ماتس ئێک لێرەدا بە ئەنجامی گەیاندووە، ئەوەیە چەند پارچە مۆسیقایەکی لە بەرهەمە جیاجیاکانی چایکۆفسکی هەڵبژارد بۆ بالێی «جولیێت و ڕۆمیۆ».

ڕاستییەکەی چایکۆفسکی «ئۆڤەرتور»ێکی هەیە بە ناوونیشانی «ڕۆمیۆ و جولیێت»، بەڵام لەو پارچە مۆسیقایانەی چایکۆفسکی

کە هەڵیبــژاردوون، ئــەم پارچەیــەی تێدا نییــە. ئێـک لــەم بارەیــەوە دەڵێــت: ئــەم ئۆڤەرتــورە تەنیا بیست دەقیقەیە و بریتییە لە کورتەیەکی دراماکـە، ئەمـەش هیـچ ئامانجێـک ناپێکێـت، بـە تایبەتـی ئەگـەر بمانەوێت سەرتاسـەری چیرۆکەکە نمایـش بکەیـن.

ماتـس ئێک بـاس لـەوە دەکات کە چایکۆفسـکی چ هەسـتێکی بـێ ئۆقرەیـی دایدەگـرت کاتێـک کـە هـزر و بیرۆکـەی مۆسیقاکەی لـەلا دروسـت دەبوو: کـە بیرۆکەیەکـی بـۆ دەهـات، لـە ئـەم سـەر و ئەوسـەری ماڵەکەیـدا ڕای دەکـرد و ئۆقـرەی لـێ دەبڕا، بـەر لـەوەی قەڵەمەکـەی بگرێتـە دەسـت و دەسـت بـە نووسـین بـکات.

سەردەمێکی جەنجاڵ و گۆڕانکاری خێرا!

ئـەم سـەردەمەی ئێمـەی تێدا دەژیـن بـۆ ماتـس ئێـک سـەردەمێکی جەنجـاڵ و بـێ ئۆقرەیـە، سەردەمێکە تژییـە لـە گۆڕانـکاری خێـرا و ڕادیکالی، پـڕە لـە هەڵچـوون و داچـوون و یاخیبـوون بۆ خەڵک بـە گشـتی و بـۆ گەنجـان بـە تایبەتـی. ئێـک هـەر لەسـەرەتاوە و پێـش ئـەوەی دەسـت بـە مەشـق و ڕاهێنـان بـکات، ئامـاژەی بـۆ ئـەوە کـرد کـە ڕووداوە سیاسـییەکانی ئـەم دواییـەی جیهـان و بەهـاری عەرەبـی لـە هەڵبژاردنـی «ڕۆمیـۆ و جولیێـت»دا پاڵنەرێکـی گـەورە بـوون، ئەوجـا کارکردنـی بـە شێوەیەکی هاوچەرخانـە لەسـەر ئـەم باڵێیـە. ئـەو پێـی وایە کەسێک کـە خـۆی دەسـووتێنێت و دەبێتە هۆکارێـک بـۆ گۆڕانـکاری سەرتاسـەری کۆمەڵگـە، دەکرێـت چارەسـەری «جولیێـت و ڕۆمیـۆ»ش بـەو شێوەیە لێـک بدرێتـەوە، کە چارەنووسی تراژیدییان لـە ئەنجامـی بـاری سیاسـی و کۆمەڵایەتـی ناهەمـوار و گـرژی و توندڕەوی دوو بـەرەوە دێتـە گـۆڕێ، ئـەم چارەنووسـە تراژیدییـە کاردانەوەیەکـی بـێ ئەندازەی لەسـەر گۆڕینـی کومەڵگـە هەیـە، بـە تایبەتـی بـۆ توێـژی گەنجان، هـەر بۆیە لـە ڕووی سینۆگرافیاوە، سـینۆگرافی نمایشـەکە «ماجدەلینـا ئۆبێـرگ» بـە درێژایـی نمایشـەکە چەنـد دیوارێکـی زەبەللاحـی لـە چەشـنی شـوورەی جێگـۆڕ بەکارهێنـاوە. ئـەم دیوارانـە دیمـەن بـە دیمـەن دەگۆڕێـن و لـە کۆتاییـدا، لـە پـاش مەرگـی تراژیـدی جولیێـت و ڕۆمیـۆدا نامێنـن، دیـارە لـە ڕووی هۆشـمەندییەوە جولیێت، هەروەکوو لە شانۆنامەکەشدا هاتووە لە ڕۆمیـۆ کامڵتـرە، هـەر بۆیـە ئێـک وای بـە پەسـەند زانـی کـە ناوونیشـانی شـانۆنامەکەی شەکسـپیری لـە «ڕۆمیـۆ و جولیێت»ـەوە بـکات بـە «جولیێت و ڕۆمیـۆ».